

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε:

- την ωρίμανση και εξάπλωση της βιομηχανικής επανάστασης τον 19ο αιώνα
- τις κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες της βιομηχανικής επανάστασης
- τις ενοποιήσεις της Ιταλίας και της Γερμανίας
- την ίδρυση νέων εθνικών κρατών στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα
- τα φαινόμενα του ιμπεριαλισμού και της αποικιοκρατίας
- τις κύριες εξελίξεις στην αμερικανική ήπειρο, στην Κίνα και στην Ιαπωνία τον 19ο αιώνα.

Ε Ν Ο Τ Η Τ Α 12

Η ωρίμανση της βιομηχανικής επανάστασης

Κύρια γνωρίσματα:

Το φαινόμενο βιομηχανική επανάσταση Οι πρώτες βιομηχανίες (εκβιομηχάνιση) δημιουργήθηκαν στη Μ. Βρετανία γύρω στα 1750-1780 (όπως είδαμε στην ενότητα 1). Κύρια γνωρίσματα της εκβιομηχάνισης ήταν **1)** η εκτεταμένη χρήση νέων τεχνικών μέσων (κυρίως της ατμομηχανής) που περιορίζαν τη χειρωνακτική εργασία αυξάνοντας την παραγωγή και μειώνοντας το κόστος των προϊόντων, **2)** η αξιοποίηση νέων μορφών ενέργειας (κυρίως του άνθρακα, του καύσιμου των ατμομηχανών), **3)** η εφαρμογή καινοτομιών στη μεταλλουργία, **4)** η συγκέντρωση των εργαζομένων στα εργοστάσια (βιομηχανικό σύστημα) και **5)** οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης. **Κύριοι πόλοι εκβιομηχάνισης ήταν η υφαντουργία και η μεταλλουργία.**

Συνέπειες:

Από τις **αρχές του 19ου αιώνα** το φαινόμενο άρχισε να επεκτείνεται, αρχικά **στη δυτική Ευρώπη** και στη συνέχεια **στον υπόλοιπο κόσμο**, **1)** οδηγώντας στη μετάβαση από την αγροτική-χειροτεχνική οικονομία στη βιομηχανική οικονομία και **2)** προκαλώντας οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές. Οι μεταβολές αυτές υπήρξαν τόσο σημαντικές, ώστε οι ιστορικοί τις ονόμασαν **βιομηχανική επανάσταση** (βλέπε και ενότητα 1).

Χώρες:

Η εξάπλωση της βιομηχανικής επανάστασης Στα μέσα του 19ου αιώνα η εκβιομηχάνιση περιοριζόταν ακόμη στη Μ. Βρετανία, στη βόρεια και ανατολική Γαλλία, στο Βέλγιο, στις Κάτω Χώρες, σε κάποιες περιοχές στις όχθες του ποταμού Ρήνου και σε ορισμένα κέντρα στη βόρεια Ιταλία.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, όμως, εξαπλώθηκε με γρήγορους ρυθμούς σε νέες περιοχές της Ευρώπης, καθώς και στις ΗΠΑ, χάρη στην αδιάκοπη πρόοδο των παραδοσιακών βιομηχανικών τομέων (υφαντουργία, μεταλλουργία).

Νέοι βιομηχανικοί κλάδοι:

Μετά το 1880 πρωτοπόροι έγιναν νέοι βιομηχανικοί κλάδοι που συνδέονταν με την επιστημονική έρευνα. Η χημεία πέρασε από τον χώρο του εργαστηρίου στη μαζική παραγωγή. Επαναστατικές επιστημονικές ανακαλύψεις γέννησαν την οργανική χημεία και επέτρεψαν την παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων συνθετικών βαφών, λιπασμάτων, πλαστικών υλών και εκρηκτικών (δυναμίτιδα). Χάρη στη χημεία αναπτύχθηκαν, ακόμη, οι βιομηχανίες φαρμάκων, ψυγείων, φωτογραφικών και κινηματογραφικών ειδών. Πρωτοπόρος αναδείχθηκε η Γερμανία. Παράλληλα, ο ηλεκτρισμός αποτέλεσε, ίσως, την κυριότερη καινοτομία του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, τόσο ως πηγή ενέργειας για τους ηλεκτρικούς κινητήρες όσο και ως μέσο φωτισμού, καθώς άρχισε να αντικαθιστά το φωταέριο και τις λάμπες πετρελαίου. Αυτή την εποχή επινοήθηκαν ο ηλεκτρικός λαμπτήρας πυρακτώσεως, καθώς και μέθοδοι μετατροπής της ενέργειας των υδάτων σε ηλεκτρική ενέργεια και μεταφοράς της σε μεγάλες αποστάσεις.

Συγκοινωνίες κι επικοινωνίες (σχέση με βιομηχανική ανάπτυξη):

Η επανάσταση στις συγκοινωνίες και στις επικοινωνίες Οι πρόοδοι στις συγκοινωνίες και στις επικοινωνίες επιτάχυναν τη βιομηχανική ανάπτυξη.

Όλα άρχισαν με τον σιδηρόδρομο. Το 1825 ο Άγγλος μηχανικός Στίβενσον (Stephenson) κίνησε την πρώτη ατμάμαξα στη σιδηροδρομική γραμμή Λίβερπουλ-Μάντσεστερ. Το επίτευγμα ήταν τεράστιο, αν σκεφτεί κανείς ότι έως τότε τα χερσαία μέσα μεταφοράς λίγο διέφεραν από εκείνα της αρχαιότητας. Ξεκίνησε, έτσι, μια διαδικασία συνεχών βελτιώσεων του σιδηροδρόμου, που έφτασε, στα τέλη του 19ου αιώνα, μέχρι την κατασκευή ηλεκτροκίνητων τραμ και αστικών υπόγειων ηλεκτρικών

σιδηροδρόμων (μετρό). Η χρησιμοποίηση ατμομηχανής για την κίνηση στη θάλασσα οδήγησε στο **σιδερένιο ατμόπλοιο**, που αντικατέστησε, βαθμιαία, το ξύλινο ιστιοφόρο πλοίο. Ο χρόνος και το κόστος του ταξιδιού μειώθηκαν θεαματικά. **Ο σιδηρόδρομος και το ατμόπλοιο έγιναν τα σύμβολα της βιομηχανικής ανάπτυξης, τα σύμβολα της νέας εποχής.**

Κινητήρες:

Στο **δεύτερο μισό του 19ου αιώνα**, η **εξέλιξη των κινητήρων** και η **ενσωμάτωσή τους σε οχήματα** είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του **αυτοκινήτου**, αλλά και τον πειραματισμό στη δημιουργία **ιπτάμενων μηχανών**, των πρώτων αεροπλάνων. Παράλληλα, το καύσιμο των κινητήρων, το πετρέλαιο, άρχισε να αποκτά μεγάλη αξία και σημασία.

Μετάδοση ήχου:

Ενώ συνέβαιναν τα παραπάνω, η επανάσταση των μέσων **μετάδοσης ήχου** σε μεγάλες αποστάσεις (**ηλεκτρικός τηλεγράφος, τηλέφωνο, ασύρματος τηλεγράφος**), που είχε ξεκινήσει από το **πρώτο μισό του 19ου αιώνα**, συνεχιζόταν κάνοντας ευκολότερη την επικοινωνία.

Αποτελέσματα:

Έτσι, άρχισε να διαμορφώνεται **1)** ένα δίκτυο μεταφορών και επικοινωνιών που αγκάλιαζε, βαθμιαία, όλη τη Γη, ενσωματώνοντας συνεχώς νέες περιοχές, οι οποίες εντάσσονταν μέρα με την ημέρα στο **2)** νέο οικονομικό σύστημα.

Ορισμός:

Οικονομικός φιλελευθερισμός και καπιταλισμός Ο νέος τρόπος οργάνωσης της οικονομίας ονομάστηκε **οικονομία της ελεύθερης αγοράς ή καπιταλισμός ή κεφαλαιοκρατία**. Ιδεολογική βάση του νέου συστήματος υπήρξε **ο οικονομικός φιλελευθερισμός**. Σύμφωνα με αυτόν, οι επιχειρηματίες είχαν το δικαίωμα να πράττουν ό,τι εκείνοι έκριναν αναγκαίο για να κερδίζουν. **Το ατομικό συμφέρον θεωρούνταν σημαντικότερο του κοινωνικού.**

Συνέπειες:

► Η ανάγκη συγκέντρωσης τεράστιων κεφαλαίων

▶ για να ιδρυθούν μεγάλες βιομηχανίες

▶ οδήγησε στη δημιουργία εταιρειών με τη συμμετοχή πολλών κεφαλαιούχων.

Το κεφάλαιο αυτών των επιχειρήσεων εκφραζόταν

▶ σε μετοχές. Ο κάθε κεφαλαιούχος, ανάλογα με το ποσοστό συμμετοχής του στην εταιρεία, είχε έναν αριθμό μετοχών.

▶ Την ίδια εποχή δημιουργήθηκαν μεγάλες τράπεζες που συγκέντρωναν κεφάλαια, τα οποία δάνειζαν σε επιχειρηματίες με τόκο.

▶ Η ανάγκη μείωσης του κόστους παραγωγής

▶ προκάλεσε συγχωνεύσεις και

▶ οδήγησε στη δημιουργία ολιγοπωλίων και μονοπωλίων, δηλαδή τεράστιων επιχειρήσεων που κατόρθωναν να επικρατήσουν μόνο αυτές στην αγορά.

▶ Παράλληλα, άρχισαν να ξεσπούν, περιοδικά, οικονομικές κρίσεις όταν η αγορά αδυνατούσε να απορροφήσει την παραγωγή. Στο πλαίσιο αυτό, άρχισε

▶ να αμφισβητείται ο απόλυτος οικονομικός φιλελευθερισμός και

▶ να συζητείται η κρατική παρέμβαση στην οικονομία.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να συνθέσετε κείμενο με θέμα τις αλλαγές που συντελέστηκαν στη σχέση επιστήμης-βιομηχανίας κατά τον 19ο αιώνα και τη σημασία τους.
2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 2. Κατόπιν να εκπονήσετε άσκηση (σε σχήμα) άστρου τοποθετώντας στο κέντρο τη λέξη «σιδηρόδρομος».
3. **Διαθεματική δραστηριότητα:** Τα μέσα μαζικής μεταφοράς την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και σήμερα: Παραμένουν τα ίδια; Έχουν αλλάξει; Ποιες μεταβολές θα μπορούσατε να εντοπίσετε; Πού τις αποδίδετε;